

Oppgave 2:

Drøft følgende sitat fra Dag Retsös bok Latin-Amerikas historie (2015, s. 170):
«Spania og Portugal, landene som koloniserte Latin-Amerika, tok i liten grad del i den moderniseringen som skjedde i Nord-Italia, Nederland og England fra 1400-tallet og framover mot den industrielle revolusjon på 1700-1800-tallet. De hang igjen i forestillinger fra middelalderen og fra perioden da de hadde slått tilbake maurerne på den iberiske halvøya. Dette var forestillinger som ble videreført i Latin-Amerika, noe som medførte blant annet at det utviklet seg en militær plyndrerkultur, religiøst fargede forestillinger om nytten av hierarkier og ikke minst en slags messianisme – troen på en faderlig frelser som stiger ned i folkedypet fra oven og rydder opp»

I denne oppgaven skal jeg ta for meg kolonialiseringen av Latin-Amerika og se på sammenhengen mellom denne og implikasjonene som fulgte av at det var nettopp de iberiske landene som koloniserte kontinentet. I sitatet over hevder Dag Retsö at de iberiske landene på slutten av 1400-tallet hadde en middelalder-mentalitet basert på plyndring fremfor produksjon, blandet med religiøse forestillinger om et hierarkisk samfunn. Videre peker han på messianisme som et fundament ved samtidens verdensbilde – troen på at en faderlig frelser skulle ordne alt. Det er vanskelig å være steilt uenig i Retsös påstander, men jeg vil i denne oppgaven forsøke å nyansere disse påstanden og vurdere i hvilken grad dette var et iberisk særtrekk, eller om det heller var en trend som gikk igjen hos de andre europeiske stormaktene. I oppgaven vil jeg ha hovedvekt på Spania og deres kolonier, men på grunn av deres geografiske beliggenhet og felles anliggende vil også Portugal være inkludert.

Bakgrunn

Skal vi danne oss et bilde av forutsetningene og gjennomføringen av Den iberiske kolonialiseringen av de områdene som i dag er kjent som Amerika og Karibia, er det nødvendig å se på den forestillingen Retsö nevner som årsak til at Den iberiske halvøy hang på etterskudd i den moderniseringen som skjøt fart i Vest-Europa. I denne middelalder-mentaliteten kan man trekke frem tre hovedpunkter eller idékonflikter som ligger til grunne. Det religiøse mot humanismen, profittdrevet handel mot en plyndring- og korstogsånd, og borgerskapet mot et krigsaristokrati (Fuglestad, 2004:72).

Det religiøse aspektet er spesielt sentralt på Den iberiske halvøy, da det som eneste europeiske område var sameksistens, *la convivencia*, mellom kristne, muslimer og jøder allerede fra da Tariq ibn Ziyad krysset Gibraltarstredet i 711 og etablerte et islamsk kalifat. Før dette hadde menneskene som befolket halvøya sin egen fortolkning av kristendommen blandet med naturreligion (Fuglestad, 2004:26), men som antropologen Fredrik Barth (1969) har vist

oppstår etnisitet og gruppeidentitet i møte med andre. Det er derfor legitimt å hevde at den kristne tilhørigheten til menneskene som bodde der ble sterkere og tydeligere definert i møte med muslimene. Etter den muslimske invasjonen kan vi si at vi snakker om en drøm om å vinne tilbake landområdene, en kamp som har blitt kalt for *la reconquista*. Her hører naturligvis med til historien at det fra starten av aldri var snakk om noen sentralstyrt nasjonalstat, men at denne idéen vokste gradvis til.

Gjenerobringen av Den iberiske halvøy var en lang prosess, men begynte å eskalere rundt kalifatets fall og fremveksten av de såkalte taifaene i 1031, og mer tydelig med korstogene i 1096. De neste 300 årene ble maurerne fortrent stadig lenger sør. I 1250 var den portugisiske gjenerobringen slutt med erobringen av Algarve. I 1344 var den spanske gjenerobringen mer eller mindre komplett etter erobringen av Algeciras – siste del av de muslimske emiratene, Granada, ble først tatt i 1492, men det eksisterte nå kun på den kastiljanske kongens nåde (Fuglestad, 2004:70).

Poenget med å trekke frem denne gjenerobringen er å peke i retning av noen realiteter som oppstod som en direkte konsekvens av møtet med og underkastelsen til muslimene. For det første ble gjenerobringen viktig ikke bare for de kristne kongene i området, men det ble også en politisk kamp for pavemakten å kaste ut muslimene fra det kristne Europa, samt å ta tilbake den hellige byen Jerusalem. Videre betydde det for de spanske kongedømmene å leve i en vedvarende konflikt at man måtte ha soldater til å kjempe mot dem. Dette ble, som i resten av Europa, gjort ved å ha en adelsstand. Forskjellen mellom spesielt Spania og resten av Vest-Europa var at Spania var i en vedvarende konflikt, og derfor var også adelsstanden vesentlig større – blant annet i kongedømmet Castilla tilhørte opp mot 10 prosent av befolkningen en form for adel (Fuglestad, 2004:66). At adelssystemet heller ikke mistet sin betydning etter at gjenerobringen var fullført, men ble værende en sosial og økonomisk maktfaktor forsterker også dette lagdelte samfunnet som skulle vise seg å bli videreført til Latin-Amerika (Fuglestad, 2004:131-2). Her er det altså lett å identifisere religion som drivkraft, samt en tydelig krig- og plyndrekultur gjennom årevis med konflikt. Før vi går videre må opprettelsen av Den Hellige Spanske Inkvisisjonen i 1478 med pavens velsignelse også nevnes. Så kommer spørsmålet med et utvetydig ja – påvirket dette utviklingen i Latin-Amerika? La oss bevege oss over Atlanterhavet.

Kolonialiseringen av Amerika

Omtrent nøyaktig ni måneder etter at de katolske monarkene hadde sparket ut muslimene fra Den iberiske halvøy og i gledesrusen sådd noen frø, skulle det vise seg at disse var langt mer fruktbare enn ventet. Den 12. oktober 1492 oppdaget forskjellige grupper innfødte i Karibia at det fantes europeere på motsatt side av havet som var dem teknologisk overlegne.

Forutsetningene for at det skulle være nettopp Spania og Portugal som ble de førende landene inn i oppdagelsesens tidsalder var på mange måter fraværende. De iberiske landene tilhørte periferien i det kontemporære Europa og lå langt bak både de nord-europeiske landene samt de italienske bystatene når det gjaldt teknologisk og økonomisk utvikling (Fuglestad, 2008:58).

På den annen side hadde borgerkrigen mot muslimene, som Fuglestad også påpeker, forsterket noen tilsynelatende negative trekk ved det kastiljanske samfunnet.

Korstogstradisjonen og det sterke religiøse fokuset under gjenerobringen hadde forsterket seg og det var nettopp denne korstogs-mentaliteten som gjorde det mulig å kolonisere så store landområder som Amerika. Den spanske kronen organiserte koloniene sine ut fra en slags «kostogskapitalisme», hvor private aktører og kronen delte inntektene likt i tråd med den kastiljanske erobringstradisjonen (Fuglestad, 2008:62, 65). Den tallrike adelen ble forespeilet potensielt store gevinster og ble brukt aktivt til å fortsette erobringen over Atlanterhavet, og dermed hadde konkvistadorene sett dagens lys.

På tross av at dette ble det av dronning Isabel tidlig lagt ned forbud mot å gjøre de innfødte om til slaver. Ifølge det teologisk-filosofiske synet i det sekstende århundret var ikke de innfødte nevnt i Bibelen, og følgelig «defekte» mennesker som derfor kunne regnes som «naturlige slaver» (Fuglestad, 2008:67). Forbudet ble likevel opprettholdt i de spanske kolonier, selv om man gjennom *encomienda*-systemet fikk lurt seg rundt terminologien og sørget for at indianerne gjorde et såkalt «pliktarbeid» mot at de selv ble tvangs-kristnet og fikk beskyttelse. Denne tvangsmisjoneringsen kom direkte fra staten, og ble overvåket av den overnevnte spanske inkvisisjonen som hadde som formål å sivilisere og kristne de innfødte, samt passe på at god katolsk skikk og bruk ble overholdt blant kreolene.

La oss gå tilbake til Retsös påstander om Spania og Portugals middelalder-forestillinger. Han hevder at det i Latin-Amerika utviklet seg en «militær plyndrekultur, religiøst fargede forestillinger om nytten av hierarkier og ikke minst en slags messianisme». Som jeg har vist eksempler på gjennom denne oppgaven så vil jeg påstå at det er ganske tydelig at han er inne

på en essens her. Den kristne misjonsvirksomheten ble sågar brukt for å legitimere ekspansjon og erobring av kontinentet, med et mål om å temme de usiviliserte indianerne, noe som ikke ble mindre viktig etter reformasjonsbølgen i Sentral-Europa. Med katolisismens hierarkiske oppbygning ble naturligvis også den såkalte nye verden delt opp strengt hierarkisk. Som Roger Sanjek også har påpekt, var det «[...] only with the discovery of the New World [...] that race assumed social significance» (Sanjek, 1994:2). På en måte er det derfor ikke urimelig å hevde at spanjolene, om enn uten den hensikt, skapte grobunnen for det vi i dag kjenner til som institusjonalisert rasisme, selv om dronning Isabel sørget for å forby kommodifisering av indianerne. Uansett, på toppen av hierarkiet stod naturligvis kongen, og om vi skal trekke frem en spesiell messias-skikkelse er det naturlig å referere til kong Felipe II, som gikk til korstog mot de protestantiske kongene for å knuse kjetteriet og forene Europa igjen under den ene sanne tro, hvor han selv var hersker (Fuglestad, 2004:101-2).

Den militære plyndrekulturen er det ikke til å komme utenom at ble svært utbredt. Et gjennomgående argument hos Fuglestad (2004; 2008) er at spanjolene under *la reconquista* aldri tok seg bry til å lære selvstendig produksjon, men heller plyndret nærliggende muslimske bystater. Den infrastrukturen og jordbruksteknologien som var blitt innført av muslimene klarte eller ville spanjolene heller ikke å opprettholde, så da det nye kontinentet ble oppdaget var det både enklere og mer lønnsomt på kort sikt å forsyne seg av det de måtte ønske seg. Tonnevis av edelt metall forsvant ut av Latin-Amerikas åpne årer og ble sendt til Sevilla, før det ble redistribuert. Nøkkelen her ligger i at det på slutten av 1600-tallet var mer enn halvparten av spanske skip eid av utenlandske handelsmenn, primært nederlandske og britiske (Hunefeld, 2014:70).

Historiefaget kan derfor være litt urettferdig overfor ibererne når det gjelder kolonialiseringen. Selv om plyndrings-tankegangen lå latent hos de mange spansk-portugisiske konkvistadorene, var det ikke mangel på plyndring blant de konkurrerende sjøfartsnasjonene heller. Som nevnt bidro den spanske kronen til at de spanske koloniene ikke tok indianere til slaver, selv om spanjolene også tok del i den transatlantiske handelen med afrikanske slaver (Fuglestad, 2008:68-9). Samtidig må vi huske på at den spanske kolonialiseringen av Amerika også bærer påfallende mange likhetstrekk med den britiske et århundre senere. Også der ble religiøse påskudd brukt for å legitimere kolonisering og dominans over de innfødte. En sentral forskjell mellom britisk og spansk kolonisering var riktignok at den britiske kronen var langt bedre organisert både når det gjaldt økonomi og teknologisk utvikling. At den spanske modellen ikke la noe grunnlag for langtidssuksess,

virker tydelig for ettertiden, men det er fristende å påstå at det rett og slett ikke lå noen særlig forutsetning for at det kunne lykkes bedre.

Problemet til ibererne kan derfor kanskje være at de oppdaget Amerika for tidlig, på samme måte som Fuglestad argumenterer med at de vant tilbake sin egen halvøy for raskt (Fuglestad, 2004:62). Hadde renessansen kommet til Iberia tidligere, eller hadde den lutheranske reformasjonen blitt møtt annerledes, eller hadde jødene ikke blitt utvist, samt handelsstanden fått utvikle seg friere i de iberiske havnebyene, så kan det være at Spania ville vært bedre rustet i møte med urbefolkningen på andre siden av Atlanterhavet. Med et annerledes tankegodt, og med en bedre organisert institusjon ville verden unektelig sett annerledes ut i dag.

Jeg vil derfor si at de trekkene ved den iberiske kolonialiseringen av Latin-Amerika på mange måter er representativ for den datidige iberiske tradisjonen, som Retsö virker å hevde i utdraget. Samtidig er ikke bildet helt sort-hvitt, og med et så høyt antall bosettere som etter hvert dro over til de amerikanske koloniene så var neppe alle drevet av de samme motivasjonene. Den spanske kronen, derimot, hang nok så langt etter i tankesettet at det aldri klarte å utnytte ressursene så mye som de kunne, og sammenlignet med andre europeiske sjømakter er det ikke overraskende at de raskt falt sammen som stormakt.

Litteraturliste:

Fuglestad, F. (2004) *Spanias og Portugals historie – En oversikt*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag

Fuglestad, F. (2008) *Latin-Amerika og Karibiens historie* Oslo: Cappelen Akademisk Forlag

Hunefeld, C. (2014) *A Brief History of Peru*. New York: Lexington Associates

Retsö, D. (2015) *Latin-Amerikas historie*. Oslo: Portal Forlag

Barth, F. (1969) *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference*. Oslo: Universitetsforlaget

Sanjek, R. "The Enduring Inequalities of Race" i S.Gregory & R. Sanjek (eds.): *Race*, 1994. New Brunswick: Rutgers University Press. Sidene 1-17.